

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АВСТРО-УГОРЩИНИ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В РОСІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ.

Російські публіцисти систематично звертались до вивчення проблем монархії Габсбургів, близького сусіда, багатонаціональної держави, де більшість населення складала слов'янські народи. Особливо їх інтерес посилювався у зв'язку з реорганізацією Австрійської імперії в дуалістичну Австро-Угорську державу на основі Австро-угорської Угоди 1867 року і наступним посиленням національної боротьби.¹

На відміну від офіційної Росії, яку проблеми її сусіда цікавили насамперед з точки зору збереження статус-кво в цьому регіоні Європи, російська буржуазно-ліберальна публіцистика стежила за подіями в Австро-Угорщині з неослабним інтересом до національно-визвольного руху слов'янських народів, ставилася з особливою пристрасстю. У кінці ХІХ - на початку ХХ ст. в дискусію з цих проблем включаються і представники робітничого руху в Росії.

Цей огляд написаний на основі матеріалів, які публікувались в таких журналах як "Вестник Европы", "Русская мысль", "Русское богатство", "Современный мир", "Жизнь", "Новое слово", "Русский вестник", "Образование", "Мир божий". Крім того, нами використані окремі праці російських публіцистів кінця ХІХ-початку ХХ століття.

Своєрідність модернізаційних процесів у Австро-Угорщині полягала в тому, що всі скільки-небудь значні зміни у внутріімперському житті, як і у зовнішній політиці Габсбургської монархії, знаходили своє віддзеркалювання у сфері міжнародних відносин. Невдовзі після утворення дуалістичної держави, в 1871 р., австрійським урядом К.Гогенварта була зроблена спроба досягти подібної угоди з чехами. Вже тоді було ясно, що справа не обмежиться лише врегулюванням австро-угорських відносин. Але ініціатива Гогенварта потерпіла поразку. Російські публіцисти показали, що небезпека втрати гегемонії австрійських німців у Ціслеїтанії (австрійській частині Габсбургської монархії) і угорців у Транслейтанії (угорській половині імперії) визначили наперед крах зусиль, які направлені на вирішення національної проблеми шляхом створення австро-угорсько-чеської державної федерації. Крім внутрішніх причин, невдача Гогенварта була зумовлена відмінами у ставленні національних еліт до зовнішньої політики Австро-Угорщини. Так, поворот в дипломатії, здійснений в 1866-1871рр. рейхсканцлером Ф. Бойстом в бік союзу Австро-Угорщини з Німеччиною викликав негативну реакцію антинімецьки настроєних чехів. Зовсім інакше, ніж Ф.Бойст, розумів австро-угорське співробітництво прем'єр-міністр Д.Андраші, який шукав антиросійського союзу з Німеччиною. В той же час російські публіцисти вказували на швидку модернізацію чеських областей Ціслеїтанії. "Завдяки цьому, - писав близький до кадетів П.Звездич, - вийшло таке співвідношення сил, при якому грубо насильницьке придушення однією з національностей, які входять до складу Австрії, всіх інших, які виявились з нею під однією і тією ж політичною покрівлею, стає зовсім нелегкою справою"² Цієї ж думки дотримувався і польський соціаліст Л.Василевський, який підкреслював, що "немає тут (в Австро-Угорщині - Ю.П.) і націй настільки слабих, щоб вони самі відчували потяг до нації - представниці вищої культури і інстинктивно шукали б асиміляції з нею".³

Російські публіцисти гостро критикували так звану австрійську "історичну місію", яка зводилася до того, що Австро-Угорщина, як багатонаціональна держава, повинна здійснити ідею братерства народів різних національностей. Тим самим, як підкреслювала офіційна віденська пропаганда, вона повинна була вказати, що національна ідея не повинна мати своїм неодмінним наслідком національну боротьбу. Але виконати це завдання зараз в Австрії неможливо, констатували російські публіцисти. Як вказував

П.Звездич, "Австрія повинна здійснити свою "історичну місію" тільки таким чином, як цього вимагає склад її населення, у якому німецький елемент за своєю чисельністю не може ігнорувати інші елементи і повинен був примиритися з неминучістю культурного росту інших національностей".⁴

Остання третина XIX ст. відзначається в житті чеської нації значними успіхами в розвитку культури і мови. У зв'язку з цим зайве говорити про політику придушення австрійськими властями національної культури в чеських землях. Кроком в русі до культурно-національної автономії можна розглядати "мовні розпорядження" 1897р. прем'єр-міністра К.Бадені, за якими в судових і адміністративних органах чеських земель закріплювалась рівність чеської мови з німецькою. Але ні ці мовні розпорядження, ні нові компромісні рішення, які прямували за ними, не зменшили гостроти національно-політичних відносин між чехами і німцями. В цілому, "національний досвід" Галичини і чеських земель свідчить про те, що паросткам міжнаціональної толерантності, які пробивались тут, було складно протистояти національному "егоїзму" і інерції гегемонізму зі сторони австро-німців, особливо пангерманців.⁵

Гостра дискусія розгорнулася на сторінках російської преси з цих питань внутріполітичного життя Подунайської імперії. Висловлювались діаметрально протилежні точки зору. На сторінках журналу "Жизнь" виступив зі статтею публіцист П.Теплов. У своїй характеристиці політичної ситуації в Австрії в 1897р. він відкрито стає на захист німецької сторони в протистоянні з чехами. На його думку, чехи, як народ більш низької культури, ніж німці, не мають морального права вимагати рівності чеської і німецької мов. Він вважає панування німецької мови в школах, суді та інших установах законним. Розпорядження же Бадені про рівність чеської і німецької мов він охарактеризував як "змову молодочехів з урядом, яка спрямована проти німців і навіть вважав, що "розпорядження Бадені ставлять чехів у більш вигідне положення, ніж німців". Слов'янську більшість у парламенті він вважав реакційною і вимагав відставки К.Бадені.⁶ Точку зору російського уряду з цього питання підтримував журнал "Мир божий". В одній із статей читаємо: "Криза, яку переживає в цю хвилину Австрія, має величезне значення для всієї Європи, тому що Габсбургська монархія, безперечно, є дуже важливим фактором європейської політики і європейської рівноваги".⁷ На такій же позиції знаходився і "Русский вестник": "Теперішня боротьба національностей в Австро-Угорщині, яка загострюється з кожним днем, як ніколи раніше нагально ставить питання про можливість і способи подальшого існування Австрійської монархії", а тому необхідно, на думку автора статті, "заради того, щоб виграти 20-30 років спокою, зберігати недоторканість Австро-Угорщини".⁸ І навіть "Вестник Европы", який співчував боротьбі слов'янських народів Австро-Угорщини, характеризуючи чеську програму реформування монархії Габсбургів, писав, що здійснення її неможливе, тому що це призвело б до ускладнень в центрі Європи.⁹

Більш глибоко намагалися дослідити цю проблему ліберальні публіцисти. Уже згадуваний нами П.Звездич писав: "Було б великою помилкою розглядати національні протиріччя в Австрії як скороминуче явище, яке може бути ліквідоване якимись половинчатими мірами дії..., було б помилкою розглядати їх як щось штучно створене і гідне одного лише засудження явище".¹⁰ Продовжуючи дослідження цієї теми в іншій статті, автор вказує, що національні рухи в Австрії - результат природнього розвитку, явище, яке є наслідком реальних життєвих умов. П.Звездич піддав різкій критиці твердження німецьких шовіністів, що розпорядження К.Бадені про мови ставили під загрозу існування всього німецького народу в Австрії. При цьому він підкреслював, що розпорядження про мови "ні в якому разі не можуть вважатися правопорушенням, хіба що порушенням певної привілеї, а саме привілеї німецьких чиновників у чеських землях".¹¹

Ширше і глибше досліджував ці питання Л.Василевский, автор декількох праць з історії Австро-Угорщини. "Національне питання, - підкреслював він, - є найважливішим моментом, який визначає функціонування системи в Австрії і разом з тим підточує основи

її". Причини національних конфліктів він вбачав у політиці національного "егоїзму" і інерції гегемонізму з боку австро-німців. Рівність всіх націй, яка проголошена австрійською конституцією, "залишається у більшості випадків прекрасною фікцією і мертвою буквою; німці, які складають не більше 36% населення, чинять опір "будь-якій спробі здійснити цю рівність у суспільному житті." Австрійський уряд, який захищає позиції німецької меншості, діє за принципом "поділяй і владарюй", - резюмує Л.Василевський.¹² "За таких умов, - продовжував його думку Н.Лагов із "Русского вестника", - прагнення слов'янських народів Австрії вийти з-під німецької опіки є не тільки нормальним, але і законним, якому не можна не співчувати, хоча воно і вносить в існуючий лад гинучої монархії Габсбургів величезну небезпеку. Звичайно, декому ці прагнення слов'ян до незалежності здаються такими, які хочуть взяти верх над історичним правом німців; але в дійсності якраз слов'яни відстоюють тепер знехтувані раніше грубою силою права, звідси і та незламна енергія, з якою вони прагнуть своєї мети. На їх боці право і правда."¹³ На подібних позиціях знаходився і К.Вейдемюллер, який характеризував двоєдину монархію як об'єднання народів, "які тільки історією, її залізним тиском змушені бути частинами єдиної держави, а не ворогами".¹⁴

"Що чекає монархію Габсбургів у майбутньому?" - вкотре ставили перед собою запитання російські публіцисти після бурхливого 1897 року. Значна частина з них схилилася до того, що єдиним порятунком для імперії може бути введення загального виборчого права, яке дозволить "істинним представникам як чеського, так і німецького народів вирішити в парламенті національні проблеми і стати запорукою, якщо не миру, то у всякому випадку терпимого *modus vivendi*",¹⁵ - писав Л. Василевський. У 1907р. в Австрії було введено загальне виборче право, "якому південно-західна сусідка Росії значною мірою зобов'язана визвольному рухові останньої", тобто буржуазно-демократичній революції 1905-1907рр. в Росії, - писав Л.Василевський.¹⁶ Це ж відзначав П.Звездич і ряд інших публіцистів.¹⁷

Сама реформа, перший парламент, вибраний згідно із законом про виборче право, отримали різну оцінку на сторінках російської преси. У буржуазно-ліберальних колах спостерігалось розчарування складом нового парламенту і робились висновки про те, що реформа не вирішила та і не могла вирішити національні проблеми. А.А.Башмаков писав, що найбільше переваг згідно з реформою отримали німці і найменше слов'яни, особливо чехи і українці.¹⁸ Цю думку поділяв і Л.Василевський, коли писав, що виборче право "ніскільки не послабило природніх прагнень ненімецьких національностей до рівності і свободи".¹⁹ "Той, хто чекав, що із введенням загального виборчого права зникне з лиця землі національна проблема, - той, звичайно, помилявся, - писав А.Глебов і тут же додавав, що такі надії могли мати тільки політичні мрійники."²⁰ На думку І.О.Левина, новий парламент був настільки ж безпорадний у вирішенні національних проблем, як і попередній куріальний парламент.²¹ Розглядаючи кризу парламентаризму в Австрії в цілому, П.Звездич відзначав ту обставину, що нездатність парламенту взяти на себе керівництво державними справами країни корінилася в органічних хворобах австрійського державного ладу.²² У статті "Оновлений рейхсрат" Л.Василевський, підводячи підсумки роботи парламенту в період кризи 1897-1899 рр., писав, що процес об'єднання в Австрії тепер далі від свого кінця, ніж будь-коли раніше.²³

Ще одне питання, яке дискутувалось на сторінках російських журналів, - можливість федералізації Австро-Угорщини. "Тепер, - пише П.Звездич, спостерігаючи за політичною боротьбою в Австрії під час кризи 1897 року, - не тільки чехи, але й ряд німецьких органів преси починають розуміти, що федералізація австрійських земель є єдино можливою формою, яка забезпечить політичне існування Австрії."²⁴ Продовжуючи аналіз цієї проблеми, автор констатує в журналі "Мир божий": "Навіть якщо уряду і вдасться досягти тимчасового миру шляхом деяких поступок національностям, криза як і раніше буде загрожувати добробуту і єдності держави... Благополучне вирішення австрійської кризи можливе тільки на шляхах децентралізації."²⁵ А в 1901р. на сторінках

журналу "Жизнь" він констатує, що "розпад Австрії не принесе користі народам, які входять до її складу".²⁶

І.О.Левин в серії статей спробував проаналізувати основні тенденції розвитку австрійської історії, починаючи з революції 1848 р., і накреслити можливі шляхи подальшого розвитку Австро-Угорщини як держави. "Період, коли німецький елемент був пануючим в Австро-Угорщині, вже давно минув, - пише він. Угода 1867 р. між Австрією і Угорщиною була першим офіційним визнанням неможливості оніменити всю Австро-Угорщину, але містила в собі ту помилку, що намагалась зберегти панування німецького елемента в Ціслейтанії ціною видачі угорцям всієї Транслейтанії. Минулі десятиліття показали, що поділ політичного панування між німцями і угорцями не зупинив національного розвитку слов'янських народів Австрії. Німці в Австрії тепер не тільки не можуть думати про підкорення собі слов'ян, але, навпаки, зайняті захистом своїх прав від натиску слов'ян... Ріст і значення слов'янських елементів у Австро-Угорщині і ставить перед цією імперією необхідність переходу від дуалізму, на якому тепер базується її лад, до іншої форми, більш справедливої в національному відношенні. Без сумніву, час дуалізму в Австро-Угорщині повинен закінчитися в найближчому майбутньому."²⁷ Хоча, мабуть, і сам Левин не вірив у реальність своїх надій. І вже в статті, написаній у Відні влітку 1913 р., він констатує: "Якщо б у верхах австрійської бюрократії було більше людей, які розуміють, що для здоров'я держави більш важлива законодавча робота парламенту, ніж пільги бюрократії, вирішення національної проблеми здійснювалося б в Австрії більш швидкими темпами, ніж тепер".²⁸

Майбутнє Австро-Угорщини темне і незрозуміле, доходить висновку Л.Василевський. "У політичних питаннях з їх страшною складністю прогнозувати взагалі важко, а тим важче робити такі прогнози щодо такої різної в багатьох відношеннях країни, як Австрія. Передбачити образ майбутнього ладу в Австрії, або хоча б відповісти на питання, розпадеться вона на окремі частини або піде і далі шляхом централізації, справа майже неможлива".²⁹

Увага російських публіцистів, в першу чергу близьких до соціал-демократичних кіл Росії, була звернена і до проблем робітничого руху багатонаціональної імперії. "Робітничий клас і соціал-демократія у внутрішній політиці Австрії в останній час відіграють надзвичайно велику роль", - пише К.Вейдемюллер.³⁰ Природно, що національне питання в Австро-Угорщині, відношення до нього соціал-демократичної партії стали однією із важливих тем російської публіцистики початку ХХ століття. На думку М. Ратнера, Ціслейтанія "являє собою справжню лабораторію сучасного національного будівництва",³¹ а "національне питання набуває важливого значення для самого пролетаріату - цього головного носія соціального руху", - констатує А.Глебов.³² "Перед австрійською соціал-демократичною партією на початку століття стояло надзвичайно складне завдання, - пише П.Звездич, - об'єднати пролетаріат ворогуючих між собою націй".³³

На сторінках російських журналів простежується сам процес утворення, росту і розвитку партії робітничого класу в багатонаціональній монархії Габсбургів. "Таким чином, - пише Л.Василевський, - з національним питанням австрійська соціал-демократія вперше віч-на-віч зустрілась в області організаційних питань."³⁴ М.Ратнер, досліджуючи національні проблеми Австрії, у питанні функціонування австрійської соціал-демократичної партії доходить висновку, що в національному відношенні соціал-демократія являє собою ніби маленький місцевий інтернаціонал, федерацію національних соціал-демократичних організацій: - німецької, чеської, польської, русинської, південнослов'янської, італійської. Ці партії в національних питаннях повністю автономні, а в питаннях політичних, економічних і соціальних виступають солідарно, як єдиний союз. Такий організаційний принцип знаходиться у повній відповідності з програмою національної автономії, яку прийняла австрійська соціал-демократична партія для

вирішення національного питання монархії, хоча "в самій партії не раз виникали суперечності саме через національні проблеми".³⁵

Австрійська дійсність вимагала розробки національної програми, яка б мала практичне значення для всіх без винятку народів Австрії. "Національне питання в Австрії, - пише Л.Василевський, - злободенне, яке експлуатується політиками всіх можливих відтінків, це питання, на яке кожен політик, в тому числі, звичайно, і політик соціалістичного табору, повинен реагувати не абстрактними формулами, а абсолютно реальною програмою".³⁶ Такої ж думки дотримується і М.Ратнер.³⁷ На думку Л.Василевського, програма повинна забезпечити свободу і рівність всіх націй і національних меншин у державі. А це не просто зробити в Австро-Угорщині. "Крім зовнішніх перешкод, є ще серйозні внутрішні проблеми, які полягають у тому, що територіальний і національний поділ в Австрії не збігаються один з одним... Яке ж це буде вирішення питання, який нарешті спокій принесе автономія областей, із яких кожна сама по собі стане ареною національної ворожнечі і національного гніту? У кожній автономній області знадобилося б утворити нові законодавчі органи, які б регулювали взаємовідносини національностей в межах даної області і стояли б на сторожі мирного і справедливого співжиття в ній окремих мовних і етнічних груп. Очевидно, рішення повинні бути направлені не в бік автономії областей, а в бік автономії національностей, що, звичайно, ще більше ускладнює завдання".³⁸ На думку М.Ратнера, Л.Василевського і інших така програма була прийнята на загальноавстрійському з'їзді соціал-демократії в Брюнні в 1899р. Аналізуючи хід дебатів і саму програму, М.Ратнер відзначав її компромісний характер. Компроміс був досягнутий між прихильниками територіальної і культурно-національної автономії. "Тепер ідея національної автономії включена в програму сильної, могутньої партії, в соціал-демократичну програму",³⁹ - пише С.Лозинський. Звичайно, "майже ніхто не вбачав у цій програмі спробу увіковічити політичне існування Австрії, сприяти її розвитку, могутності і життєвості",⁴⁰ - констатує Л.Василевський. Програма не зняла протиріч між окремими національними загонами соціал-демократії імперії, в першу чергу, між чеською і німецькою соціал-демократією. Широкий резонанс в російській публіцистиці викликали праці К.Реннера і О.Бауера та ідеї, які автори формулювали в них. У праці "Держава і нація" (1899р.) і інших дослідженнях Реннер розробив план перетворення дуалістичної монархії. В основі поглядів Реннера на національне питання в той час лежала концепція "принципу персональності", згідно якої окремим національностям імперії пропонувалося надати не територіальну автономію, а забезпечити захист представників кожної національності у всіх частинах Австро-Угорщини. Такого положення, на думку Реннера, можна було досягти шляхом перетворення кожної із національностей у правовий суб'єкт.

На відміну від Бауера, який обстоював автономію по національним округам, Реннер на основі концепції "органічного законодавства" виступав за правове регулювання відносин між різними націями Австро-Угорщини. В наступних працях, а саме в книзі "Боротьба націй в Австрії за державу" (1902р.), Реннер певною мірою відійшов від своїх теоретичних розробок на догоду практичним розрахункам, що з ним відбувалося постійно протягом його довгого життя, він розробив план подвійної організації Австро-Угорщини по адміністративним областям і національному принципу. Згідно цього плану, передбачався поділ імперії на самокеровні округи, які включають у себе по можливості представників однієї національності. Тобто Реннер допускав здійснення територіального принципу. В тих округах, де жодна із національностей не переважала, Реннер пропонував здійснити "принцип персональності". В кожному такому окрузі представники національних груп повинні були вирішувати свої національні справи в рамках округу, створюючи національні корпорації, які б приєднувались до великого організму всієї нації або національності. Ці останні національні об'єднання повинні були, за Реннером, займатися питаннями, пов'язаними з національною культурою.

У цьому і полягала горезвісна концепція "культурно-національної автономії" австрійської соціал-демократії, головним автором якої деякі дослідники помилково називають не Реннера, а Бауера. Концепція культурно-національної автономії Реннера, заснована на "принципі територіальності", здається актуальною. Організацію держави не за національними регіонами, як це було здійснено більшовиками, а за адміністративними округами, без поділу націй і національностей на "малі" і "великі", можна вважати більш розумною в плані переборення націоналістичних і сепаратистських проявів. Здійснення такого плану, однак, зустрічало ряд перешкод. Реннер, зокрема, явно недооцінював силу націоналістичних стремлень "молодих" національностей Австро-Угорщини; їх прагнення до власної національної держави, хоча в боротьбі з чеськими соціалістами Реннер і Бауер виступали не стільки інтернаціоналістами, скільки захисниками позицій німецької "соціал-демократії в Австрії", свідченням чого є початок видання в 1907р. теоретичного органу німецької соціал-демократії журналу "Дер Кампф".⁴¹ Праці Реннера, а потім і Бауера, з національного питання викликали критику з боку і російських публіцистів.

Критиці було піддано особисті погляди К.Реннера і О.Бауера. Л.Василевський називає К.Реннера австрійським патріотом, який зовсім не помічає прагнення майже всіх народів Австрії до центрів поза межами монархії. А книга К.Реннера (Р.Шпрінгера) "Боротьба народів Австрії за державу" "містить у собі багато цікавих і повчальних доказів економічного і історичного характеру, які підібрані так вміло, що цим маскується вся тенденційність поглядів Шпрінгера, який прагне будь-що врятувати Австрію від плачевної участі, якою загрожує їй подальше загострення внутрішніх національних протиріч і зовнішньої австро-угорської кризи." Сумнівно, - підсумовує Л.Василевський, - щоб австрійські соціал-демократи поділяли точку зору Р.Шпрінгера, "тому що для них, прихильників реальної політики, яка відповідає інтересам робітничого класу і визвольним прагненням народів, "подунайська федерація" не може бути тим ідеалом, яким вона є в очах Шпрінгера, полум'яного австрійського патріота, незважаючи на його соціал-демократичні симпатії".⁴²

Критикуючи ряд положень культурно-національної автономії Реннера, Л.Василевський, П.Звездич, А.Глебов, Н.Штрассер врешті-решт ставали на позиції останньої. Про це найбільш яскраво свідчить висновок М.Ратнера: "Це єдино можливе вирішення національного питання, яке може бути узгоджене з найвищим виявом соціальної думки - з соціалістичним світоглядом".⁴³

Природньо, що національна боротьба, яка майже не припинялася в Австро-Угорщині, проникла і в ряди пролетаріату. "І тут вона, - за словами А.Глебова, - зробила ту ж саму руйнівну дію, яку ми спостерігаємо на всьому державному організмі".⁴⁴ Найбільш гострі суперечки між чеськими і німецькими соціал-демократами спричинило питання шкіл чеської національної меншості у Відні, де проживало більше 100 тис. чехів (102974). Цікаво характеризує це питання А.Глебов, який уважно стежив за розвитком подій в Австрії. Він пише: "Боротьба за національну школу зводиться до боротьби за школу для меншості. Ця боротьба головним чином і накладає свій відбиток на сучасну національну боротьбу в Австрії. Тепер боротьба ведеться не на всій державній території, а в окремих общинах, не за національні права взагалі, а тільки за школу в певній общині. Але по суті це та ж велика боротьба австрійських народів за своє національне існування".⁴⁵ Таким чином, мовний, шкільний конфлікт приховував у собі соціальний характер.

З цього питання розгорнулася гостра полеміка у засобах масової інформації, в тому числі і на сторінках російських журналів. Російські публіцисти виступали на захист прав національних меншостей, але, як пише Н.Караваяєв із Відня, "Більшість переконана в тому, що вона (боротьба - Ю.П.) припиниться хіба що тільки з введенням національної автономії, із заміною централізму федеративним ладом".⁴⁶

Конфлікт через школи для національних меншостей засвідчив посилення націоналізму як в керівництві австрійської, так і чехослов'янської соціал-демократичних

партіях. Чеський націоналізм був відповіддю на німецький шовінізм у цьому питанні. У свою чергу, чехи взяли курс на подальше розмежування від австрійської партії на національне розмежування і в інших робітничих організаціях, які ще вважалися єдиними, і першими тут стають профспілки, керовані соціал-демократією. Посилаючись на федералізацію партії, матеріальні вигоди, чеські соціал-демократи в 1910р. прийняли рішення про поділ профспілкових організацій. Оцінюючи дії сторін у профспілковому конфлікті, російські публіцисти розділили свої симпатії. Негативне ставлення до позиції чехів висловила Н.Штрассер, заявляючи, що "... цим порушуються і принципово, і практично основи австрійського робітничого руху. На цьому ґрунті росло і загострювалося чеське питання в партії. Національні протиріччя вже послабили партію зсередини, а поділ профспілок за національностями нічого, крім шкоди, австрійському робітничому рухові не принесе".⁴⁷

Однако автор розуміє реалії імперії, коли пише, що "чеський сепаратизм - не партійна хвороба; корені його сягають в історію, яка зв'язала два народи такими тісними стосунками, які часто створюють замість братерства і любові ворожість і ненависть".⁴⁸ У гострій полеміці з чеськими соціал-демократами їх німецькі колеги не змогли навести достатньо аргументів для підтвердження інтернаціоналізму австрійських соціалістів, як результат "... сьогодні більшість чеських соціал-демократів знаходиться у відкритій війні з загальноавстрійською партією", - констатував у листі із Відня Л.Василевський,⁴⁹ а "австрійська соціал-демократія як єдина партія існує хіба що тільки на папері",⁵⁰ - писав у свою чергу А.Глебов, поділяючи позицію чеських соціалістів.

"Що чекає Австро-Угорщину у майбутньому?", - вкотре ставили перед собою це питання російські публіцисти. "Тепер дрібними поступками навряд чи можна буде чогонебудь досягти. Здається, наступив той момент, коли Австрія змушена буде вирішити національне питання, якщо хоче піти далі у своєму державному розвитку".⁵¹ Чи можна це зробити? Запитували себе російські публіцисти. М.Ратнер у листі із Відня пише: "Очевидно, не розпуском парламенту, не мистецтвом розрубувати гордієві політичні вузли, які природно зав'язані, вирішуються проблеми сучасного суспільного і державного життя. Необхідна серйозна політична творчість, до якої нездатна правляча бюрократія".⁵²

Таким чином, аналіз російської преси засвідчує, що російські публіцисти комплекс національних проблем в монархії Габсбургів бачили глибше і точніше, ніж їх австрійські колеги. Головне полягало в тому, що вони дивилися на багатонаціональну державу очима зовнішнього спостерігача, який непідвладний тиску однієї із сторін у внутрішньо-політичному протистоянні в Австрії. Вони були майже однастайні в тому, що порятунок багатонаціональної імперії у глибоких соціальних, економічних та політичних реформах, хоча не бачили сил, які здатні були розробити і здійснити національно-державні реформи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Турок В.М. Проблемы дуализма в русской дореволюционной историографии. - М., 1967. - С.23;
2. Государственный строй и политические партии в Западной Европе и Северо-Американских Соединенных Штатах. - СПб., 1905. - Т.1. - С.8;
3. Василевский Л.М. Австро-Венгрия. Политический строй и национальные вопросы. - СПб., 1906. - С.45;
4. Государственный строй и политические партии в Западной Европе и Северо-Американских Соединенных Штатах. - С.10;
5. В Австрии. /Австрийский кризис/. // Мир божий. - 1899. №7. - С.53;
6. Теплов П. Политическая жизнь в Австрии в 1897 году. // Жизнь. - 1898. - № 5. - С.184, 339;
7. В Австрии. /Австрийский кризис/. // Мир божий. - 1899. №7. - С.50;
8. Будущность Австрийской монархии. // Русский вестник. - 1898. Т.256. - С.293-297;
9. А.Г. Спор о языках в Австрии. // Вестник Европы. - 1900. - №12. - С.825;
10. Государственный строй и политические партии в Западной Европе и Северо-Американских Соединенных Штатах. - С.107;
11. Звездич П. Торжество чешской национальности и федералистические устремления чехов. // Русское богатство. - 1897. - №9. - С.62;
12. Василевский Л.М. Австро-Венгрия. Политический строй и национальные вопросы. - С.45-48;
13. Лагов Н. Агония Австрии. // Русский вестник. - 1901. - №4. - С.563-564;
14. Вейдемюллер К. За рубежом. Внешняя и

внутренняя политика Австро-Венгрии. // Современный мир. - 1909. - №3. - С.100; 15. Василевский Л. Из Австрии. Политическая эволюция современной Чехии. // Новое слово. - октябрь 1897. - кн.1. - С.175; 16. Василевский Л. Обновленный рейхсрат. // Русское богатство. - 1907. - №11. - С.69; 17. // Образование. - 1907. - №2. - С. 138; 18. Башмаков А.А. Избирательная реформа в Австрии. - СПб., 1907. - С.22; 19. Василевский Л. Обновленный рехсрат. // Русское богатство. - 1907. - №11. - С.71; 20. Глебов А. Новый парламент. // Русская мысль. - 1911, кн.10. - С.65; 21. Левин М. Австрийские дела. // Русская мысль. - 1913, кн.9. - С.10; 22. Звездич П. "Историческая миссия" Австрии. // Русское богатство. - 1897. - №12. - С.121; 23. Василевский Л. Обновленный рехсрат. // Русское богатство. - 1907. - №11. - С.50; 24. Звездич П. Торжество чешской национальности и федералистические устремления чехов. // Русское богатство. - 1897. - №9. - С.77; 25. Звездич П. В Австрии. // Мир божий. - 1899. - №7. - С.52-53; 26. Звездич П. Результаты выборов в Австрии. // Жизнь. - 1901, Т. IV. - С.390; 27. Левин И.О. Некоторые политические итоги и перспективы. // Русская мысль. - 1913, Кн.2. - С.4-5; 28. Левин И.О. Австрийские дела. - С.10; 29. Василевский Л.М. Австро-Венгрия. Политический строй и национальные вопросы. - С.50-51; 30. К.Ведемюллер. За рубежом. Внешняя и внутренняя политика Австро-Венгрии. // Современный мир. - 1909. - №3. - С.102; 31. Ратнер М. Национальные и политические моменты в парламентской жизни Австрии. // Вестник Европы. - 1911, кн.1. - С.142; 32. Глебов А. Профессиональное рабочее движение и национальные противоречия. // Русская мысль. - 1910. - №12. - С.82; 33. Звездич П. Избирательная система в австрийском парламенте. // Образование. - 1906. - №2, отд.2. - С.141; 34. Василевский Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты. // Русское богатство. - 1906. - №9. - С.50; 35. Ратнер М. Национальные и политические моменты в парламентской жизни Австрии. // Вестник Европы. - 1911, кн.1. - С.149; 37. Ратнер М. Национальный вопрос в свете социалистического мировоззрения. // Русское богатство. - 1908. - №2. - С.54; 38. Василевский Л. Австро-Венгрия. - С.49-50; 39. Лозинский С.Г. Национальный вопрос и политические партии в Австрии. - М., 1907. - С.80; 40. Василевский Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты. // Русское богатство. - 1906. - №9. - С.59; 41. Кретинин С.В. Карл Реннер: жизнь и деятельность. // Новая и новейшая история. - 1999, №5. - С.118-119; 42. Василевский Л. Национальный вопрос и Австрийские социалисты. // Русское богатство. - 1906, №9. - С.64; 43. // Русское богатство. - 1908, №4. - С.167, 171, Див: Формы национального движения в современных государствах. Под. Ред. Кастильянского А.И. - СПб., 1910. - С.810; 44. Глебов А. Профессиональное рабочее движение и национальные противоречия. // Русская мысль. - 1910, №12. - С.76; 45. Глебов А. Борьба за национальную школу в Австрии. // Русская мысль. - 1912, кн.8., отд.2. - С.76; 46. Караваев А. Сорок лет австрийской всеобщей народной школы. // Современный мир. - 1910, №5., отд.2. - С.27; 47. Штрассер Н. Письмо из Австрии. // Вестник Европы. - 1912, кн.1. - С.356; 48. Там само. - С.363; 49. Василевский Л. Накануне новых выборов в парламент. // Русское богатство. - 1911, №5. - С.74; 50. Глебов А. Профессиональное рабочее движение национальные противоречия. // Русская мысль. - 1910, №12. - С.78; 51. Там само. - С.79; 52. Ратнер М. Парламентские выборы в Австрии. Письмо из Вены. // Вестник Европы. - 1911, Июль. - С.326.

О.П. Шкробтак

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ У 1946-1959 РОКАХ

В історії зовнішньополітичної діяльності франкістської Іспанії чітко вирізняється 5 періодів: 1) 1936-1939р.р. – громадянська війна та орієнтація на держави осі; 2) 1939-1945р.р. – політика нейтралітету та “невоюючої країни”; 3) 1946-1950р.р. – період міжнародної ізоляції; 4) 1950-1959р.р. – визнання більшістю країн ООН франкістського режиму та входження Іспанії у провідні міжнародні організації; 5) 1960-1975р.р. – період десаррольїзму.¹

З кінця 1943 р. СРСР розпочав активну дипломатичну підготовку на предмет ідентифікації франкістського режиму як фашистського, що забезпечило б його відповідне покарання та міжнародну ізоляцію. Окрім цього, у 1944 р. за вказівкою Москви і при її різнобічній ідеологічній та матеріальній допомозі відновились на території Іспанії широкомасштабна партизанська війна проти режиму Франко, яка тривала до 1951 р.²

Ставлення країн антигітлерівської коаліції до ініціатив Радянського Союзу було різним. Англія в особі У.Черчілля висловлювалась за розуміння проблем іспанського режиму. Англійський прем'єр навіть підкреслював можливість створення з Іспанією спільного антикомуністичного альянсу. Натомість президент США Ф.Рузвельт, даючи інструкції новому американському послу в Іспанії А. Армюру, наголосив у березні 1945 р., що в “об'єднаних націях нема місця для уряду, що утворений на фашистських засадах”.³